

УДК [94(498):329.055.1]“193”
ББК 63.3(4РУМ)61-49

Володимир Пушкарьов

Політична організація «Залізної гвардії» та її стосунки із владою у 30-х роках ХХ ст.

У статті автор розкриває процеси відносин право-радикальних організацій з королівською владою. Характеризується діяльність легіонерів та їх вплив на політичне життя Румунії у 30-тих роках ХХ ст. Висвітлюється партійна боротьба всередині Легіону та «політика залякування».

Ключові слова: *Залізна гвардія, Румунія, політичне життя, право-радикальні організації.*

Перша світова війна підірвала економічні позиції та сильно похитнула стару політичну систему, призвівши до глобальної кризи ідеологічних засад у більшості європейських країн. Міжвоєнний період позначений появою політичних сил, які почали висувати альтернативні напрямки розвитку і пропонувати нові політичні системи, несхожі зі старими, тобто ставили під сумнів західні цінності, які мали тривалу історію: парламентаризм, лібералізм і демократію. Йдеться в першу чергу про фашизм і комунізм, що мали різну соціальну основу, сповідували різні цінності, проте однаково відкидали ринкові відносини, демократію та інші важливі складові індустріального суспільства, таким чином висуваючи альтернативу західному шляху розвитку. Не складала винятку і Румунія, в якій завершення Першої світової війни співпало з появою антисемітських політичних рухів.

На тлі різних соціальних протиріч на політичній арені Румунії з'являється правий радикалізм з антисемітськими рисами. Як соціальне явище він давно був присутній у Румунії, але як політичне, він дає про себе знати лише на початку

© Пушкарьов В., 2014

Пушкарьов Володимир Павлович - аспірант кафедри історії нового та новітнього часу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

1930 – х років ХХ ст. Фактично він зародився у відповідь на нові соціальні виклики, які виникли після закінчення Першої світової війни. Стара політична влада (аристократія) виявилась неспроможною конкурувати і боротися проти таких нових викликів, які не були характерні для політичної системи довоєнної Румунії¹.

Румунський фашизм докорінно відрізняється від західноєвропейського. На відміну від Німеччини та Італії, де фашистська і нацистська партії, поширивши свій вплив на маси, надали своїй боротьбі за владу характер руху “знизу”, в Румунії фашизм насаджувався “згори”. Особливими в країні були і взаємини між церквою і право-радикальними антисемітськими організаціями.

В Європі християнство було, перш за все, частиною національної культури². Однак в Румунії нація і церква були двома невід’ємними поняттями. Саме православ’я протягом історичного розвитку відіграло провідну роль у формуванні румунської нації та протягом декількох століть турецького панування консолідувало й залишалося основною опорою боротьби та збереження національної ідентичності. Тут ситуація помітно відрізнялась від того, що відбувалося в Італії, Угорщині та Німеччині. В цих країнах католицька чи протестантська церква намагалась захистити свої позиції в суспільстві та зберегти свою автономію від держави. На заході відносини між державою і церквою вилились у повний конфлікт між цими двома інститутами, тоді як у Румунії не було навіть натяку на подібне протистояння. Лідери румунських право-радикальних організацій намагалися поєднати націоналізм і православ’я. Зокрема, легіонера, який зазнавав політичних переслідувань, сприймали як релігійного мученика³.

Світова економічна криза внесла свої корективи і зміни у політичному, економічному та соціальному житті королівства. В Румунії криза почалась дещо пізніше, 1930 р., а завершилась вона у 1935 р. із складними наслідками для країни. Зазвичай більшість європейських країн з економічної кризи вийшли сильнішими, ніж вступали у неї. Але така тенденція не стала характерною для Румунії міжвоєнного періоду⁴.

У спадок, поряд з різними економічними проблемами, їй дістались і соціальні. В суспільстві наростала соціальна та політична напруга. З одного боку в країні розгорталась широка діяльність комуністичних організацій, з іншого боку піднімали голови право-радикальні організації та заявляла про себе «Залізна гвардія». Тому в цей час виникла гостра необхідність сильної руки та жорстких мір управління. Малолітній король Мігай I не міг впливати на політиків, міністрів, контролювати роботу уряду та й в цілому політичні настрої в країні⁵.

Вихід із ситуації знайшов націонал-царанистський уряд, який за згодою Ю. Маніу вирішив запросити на румунський престол сина Фердинанда I Кароля, який перебував на вигнанні за кордоном через любовні зв'язки з Еленою Лупеску. Звістка про повернення Кароля на батьківщину викликала двозначну реакцію у суспільстві. Син померлого І.І.К.Бретіану, Д. Братіану взагалі виступав проти повернення легковажного принца на батьківщину⁶.

Вступ на престол нового короля припадає не тільки на складний економічний час, але й на період політичної кризи. Країна політично опинилась розділеною та ослабленою внаслідок міжпартійних баталій, викликаних найчастіше особистими амбіціями між партійними лідерами і загальною атмосферою корупції. За таких обставин погляди Кароля все більше звертались до подій у більш сильних країнах з надією знайти для себе, щось варте унаслідувати. В Італії Б.Муссоліні, здавалось навів порядок у хаосі, який охопив країну. В Німеччині А.Гітлер завдав поразки комуністам. Тому не дивно, що один з перших актів Кароля II на престолі був пов'язаний зі зміцненням свого впливу у армії, яку він хотів зробити своєю головною опорою⁷.

Заручитися підтримкою армії для того щоб встановити свою диктатуру було недостатнім, необхідно було підкорити і парламент. Амбіційного монарха у його прагненнях підтримувала промислова буржуазія, крупні поміщики-землевласники, а також англійські та французькі монополістичні кола. Смілива спроба 1931-1932 рр. не вдалася, адже в Румунії на той час ще не були сформовані економічні та політичні передумови для встановлення фашистського диктаторського

режиму. Румунія, хоча й мала відносно молоді демократичні традиції та підвалини розбудови правової держави, але до того часу вони вже встигли сформуватись. Існувала чітка система парламентаризму та політичного лібералізму, який будувався на принципі багатопартійності. За таких обставин Каролу II слід було маневрувати серед різних політичних партій, послаблювати їх та добиватися зменшення ролі та значення парламенту як станово-представницького органа влади. В майбутньому політичне значення парламенту дорівнювало би нулю, але його треба було зберегти чисто номінально, як гарну демократичну традицію, для таких держав як Англія і Франція, і цим підкреслити свою прихильність до них адже ще на початку 1930 - х років саме від них залежало територіальна цілісність королівства Румунія⁸.

Популярності право-радикальних організацій сприяла і така обставина, як ідеологічне і політичне «банкрутство» так званих «історичних партій». Це партії, які, переважно, виникли ще до Першої світової війни і відігравали вже протягом багатьох років помітну роль в політичному житті країни, формуючи її основні внутрішній і зовнішній політичні вектори. Широкі маси населення розчарувалися у націонал-ліберальній і націонал-цараністській партіях, які перебували біля керма влади у післявоєнні роки і показали свою прив'язаність до монополістичних, поміщицьких кіл, по суті виступаючи представниками цих кіл і захищаючи саме їх інтереси.

Найбільш суттєві реформи, які ініційовувались тим чи іншим урядом враховували і виходили виключно з інтересів великих поміщиків і підприємців⁹.

Відчуваючи свою слабкість, демократичні партії вирішили використати вплив право-радикальних організацій серед широких мас населення. В першу чергу для боротьби проти комуністичних організацій, які набирали силу, по-друге для того щоб відволікти населення від нагальних економічних проблем, які уряди тих чи інших демократичних сил не були спроможні вирішити¹⁰.

Уряд націонал-цараністів вирішив використати право-радикальні організації, думаючи, що останні стануть зручною зброєю у їх руках та вагомим політичним аргументом у боротьбі за владу. Лідер Націонал-цараністської партії Юліу

Маніу, орієнтуючись на право-радикальні організації свій вибір зупинив на «Залізній гвардії». Як пізніше виявилось, Кароль II так само мав власні плани, в яких робив ставку на гардистів. В основному вони стосувалися встановлення одноосібної диктатури, для якої легіонерський рух став би масовою опорою. З державного бюджету для них виділялись величезні гроші. За допомогою легіонерського руху Кароль II намагався зломити спротив традиційних історичних партій.

В просуванні на перші позиції гвардійців та їх домінації у всіх сферах суспільного життя була зацікавлена фашистська Німеччина, яка мала свої плани стосовно майбутнього королівства. Посилення або навіть прихід до влади «Залізної гвардії» на думку вищих ешелонів влади Третього Рейху мало забезпечити участь Румунії у війні на боці Німеччини¹¹.

Таким чином, при політичній і фінансовій підтримці румунських правлячих кіл та німецького капіталу «Залізна гвардія» почала перетворюватись на значну політичну силу. Але, піднімаючи голову гвардійці на чолі з К. Кодряну зовсім не мали намірів стати слухняною зброєю в руках монархії чи демократичних поміщицьких партій. Вони прагнули встановлення власної диктатури, щоб реалізувати свої зовнішні та внутрішні цілі.

Ці наміри створювали небезпеку для тієї частини населення, яка мала тісні торгівельні відносини з Англією та Францією і не бажала їх втрачати. Активізацією діяльності гардистів були дещо налякані й правлячі кола Румунії, так що навіть сам Кароль II виявив занепокоєння. В січні 1931 р. було прийняте рішення розпустити організацію. Будучи формально розпущеною, вона продовжила своє існування змінивши стару назву на нову «група Корнеліу Кодряну» і навіть взяла участь у парламентських виборах, висунувши 17 своїх кандидатів. Проте, маючи невелику кількість електорату, організація не отримала жодного мандату у новообраній парламент¹².

Участь у загальних виборах 1932 р. дозволила легіонерам розширити свою діяльність, створити нові осередки у 20 повітах. Згідно свідчень Міністерства внутрішніх справ, в січні 1933 р. Легіон мав 45 місцевих організацій, видавав 17 партійних газет. В травні 1933 р. кількість місцевих осередків

зросла до 50-ти, а ще через кілька місяців - до 60-ти. В грудні 1933 р. кількість легіонерів нараховувала 28 тис. чоловік. Тепер на парламентських виборах у грудні 1933 р. вони змогли вести агітацію в 66 виборчих округах¹³

Що ж стало причиною такого вражаючого та стрімкого зросту популярності легіонерського руху? Даючи відповідь на це питання, слід звернутися до загальноєвропейських подій. В політичному житті Європа переживала хвилю радикалізму. Майже в усіх провідних країнах, так чи інакше, дали про себе знати право-радикальні організації. В цьому ж році в Німеччині гітлерівська партія НСДАП стала найсильнішою. Над Європою нависла хмара фашизму. Ще недавні демократичні цінності, які здавалися непорушними, були поставлені під сумнів, новими загальноєвропейськими тенденціями¹⁴

Конфлікт між «Залізною гвардією» і урядом починається в липні 1933 р. Звичайно, що він давно уже знаходився у латентному стані, але приводом до нього послугувало будівництво греблі в містечку Вішань. Неподалік від будівництва легіонери розбили табір на 800 чоловік. Це була добре продумана акція, спрямовано на те, щоб показати єдність легіонерів з народом. К. Кодряну був справжнім майстром різного роду жестів, які справляли враження на простих селян. Але благородна акція легіонерів аж ніяк не імпонувала чинній владі. Міністр внутрішніх справ А. Келінеску розпорядився розігнати трудовий табір.

В цьому ж році лідер гардистів вирішив взяти участь у виборчій кампанії, не дивлячись на радикальні методи боротьби, він не виключав мирне захоплення влади шляхом виборів, тобто використати ненависну йому демократично-ліберальну (парламентаризм) систему для досягнення своєї цілі.

Передвиборчі гасла «Залізної гвардії» не особливо відрізнялись від виборчих компанії попередніх років. Легіонери відправлялись з політичною агітацією в села та міста по всій Румунії. Прибувши на місця, вони одягали форму, марширували по вулицям, звертались до жителів з закличками, які більше нагадували проповіді. На вулицях сіл і міст вони роздавали легіонерську символіку. Прибувши

в село, вони тут же намагались зустрітись з вчителем або священиком, по суті людьми авторитетними у селянському середовищі. Гардисти намагались налагоджувати контакти також з місцевою владою. Проте таке вдавалось не завжди, адже багато хто боявся репресій з боку влади¹⁵

Тим часом уряд намагався діяти на випередження у боротьбі з право-радикалами. Поліцією були закриті ряд радикальних видань¹⁶

9 грудня 1933 р. терпець уряду урвався - «Залізна гвардія» була заборонена а їх список був вилучений з передвиборчого бюлетеня. Таким чином легіонери опинились поза законом та втратили право взяти участь у виборах. До того ж за розпорядженням І.Г.Дуки були заарештовані деякі її активісти.¹⁷ Права рука капітана М. Стелеску закликав у черговий раз поміняти назву організації, але ця ініціатива не знайшла підтримки у середовищі керівництва¹⁸

Але терористична організацій, яка розправлялася з префектами поліції або з чиновниками і за менші нападки на них і зараз шокували суспільство. Вони вчинили замах на голову націонал-ліберального уряду, голову Ради міністрів І.Г.Дуку. Замах відбувся на пероні станції Сінайя, коли той повертався з аудієнції у короля, яка відбулась у палаці Фойшор¹⁹ Обставини вбивства були загадковими, вперше за всю історію сучасної Румунії було скоєно замах на державного діяча такого високого рангу.

Скориставшись тимчасовим затишшям, уряд ввів у країні військовий стан. Вбивство І.Г.Дуки стало «зеленим світлом» для того щоб розібратись з «Залізною гвардією» і заарештувати їхнього капітана К.Кодряну та його іменитих соратників. Сама «Залізна гвардія» знову була заборонена прийняттям закону «Про захист держави», проте діяльності своєї не припинила. В ті дні поліція здійснила масові арешти легіонерів. За решітками в'язниць сигуранци опинялися навіть люди, які були запідозрені у симпатії до легіону. Розпочався довготривалий судовий процес над лідерами «Залізної гвардії». Але всі суддівські інстанції виправдали діяльність легіону. На захист Легіону виступили такі провідні політичні діячі, як генерал А.Авереску, Ю. Маніу, К. Арджетоану, Г. Бретіану.

Восени 1934 р. король прийняв рішення створити молодіжну організацію «Стража Церій». За своєю структурою та формою вона повторювала «Залізну гвардію». Метою організації було покінчити з впливом легіонерів на молодіжні маси та перетягнути їх на свій бік. На практиці нова молодіжна організація була лише пародією на Легіон, серед молоді вона популярністю не користувалась. Тому не дивно, що за декілька років її секції з'явилися лише у декількох румунських міст. Розширити свій вплив вона не змогла, навіть маючи офіційний дозвіл на роботу з молоддю.

Всередині легіонерського руху в цей час загострилася боротьба за владу між К.Кодряну і М.Стелеску, який був правою рукою «капітана». Щоб позбутися від суперництва, К.Кодряну доручав М.Стелеску найнебезпечніші справи. Під час виконання однієї з них М.Стелеску був арештований і ув'язнений. Перебуваючи там, він написав 12 жовтня 1935 р. лист-заповіт, в якому звинуватив К.Кодряну в прагненні підпорядкувати легіон особистим цілям і честолюбним задумам. У в'язниці М.Стелеску офіційно розірвав усі відносини із «Залізною гвардією». Реакції капітана не довелося чекати довго, легіонери помстилися відступнику, вбивши його. Вбивство шокувало суспільство своєю жорстокістю та звірством.

1937 р. приніс нові зміни в політичному житті країни. Їх чекали і право-радикали, щоб опинитись у владі та нарешті легалізувати свою діяльність, і король, щоб встановити свою одноосібну владу. Починаючи з січня по червень 1937 р., в Румунії проводилися остання місцева виборча кампанія, яка завершилась успіхом для легіонерів, адже вони набрали 15 % голосів та потрапляли до парламенту. Такого результату виборів не чекав ніхто.

Головою нового уряду 28 грудня 1937 р. був призначений О. Гога. До нового кабінету увійшли представники п'яти різних політичних груп. Почесний голова НХП А. Куза, який став міністром без портфеля, фактично не мав жодної ваги у новому уряді. Найвигідніший пост отримав А. Келінеску - міністра внутрішніх справ. Військовим міністром був призначений генерал І.Антонеску. Кароль II знав про зв'язки бунтівного генерала з Легіоном, тому він вирішив, нейтралізувати його залучивши до роботи уряду²⁰.

18 січня 1938 р. парламент був розпушений. Пізніше король став ініціатором нового закону «Про вибори». Згідно нього дрібні політичні партії могли взяти участь у виборах лише у союзі з більшими політичними силами. Такий крок унеможливив участь у виборах ряду політичних партій таких, як «Румунський фронт» та «Народна партія»²¹

10 лютого 1938 р. Кароль II зустрівся із усіма провідними політиками країни та з колишніми главами урядів. На цю зустріч не був запрошений тільки К. Кодряну. Король заявив всім присутнім, що вирішив взяти на себе відповідальність за управління країною. Це був останній момент, коли ще можна було зупинити диктатора на шляху до реалізації своїх амбіцій. Але реальну загрозу для планів короля представляла тільки «Залізна гвардія». Монарх запевнив всіх, що зовнішньополітичний курс країни залишиться незмінним.

За декілька днів королю значно вдалось укріпити власні позиції. По всій країні було введено військове становище, вибори були скасовані. Роль поліції в Румунії стали виконувати військові частини. 14 лютого 1938 р. урядовим декретом була заборонена будь-яка політична діяльність.

24 лютого на народному референдумі було затверджено проєкт нової конституції. За основу було взято конституцію 1923 р., але текст нового документу був далеким від зразка. Окремі положення були настільки спотворені, що парламент втратив навіть свої представницькі функції. Король зосереджував у своїх всі руках три гілки влади. Тепер він став абсолютним монархом, управляти країною йому допомагав дорадчий орган «Коронна рада», яка була сформована з найближчих і найвірніших соратників.

Отже, фактично протистояння короля і гардистів стало причиною переходу владних повноважень у державі до короля. Власні амбіції політичних лідерів та їх небажання йти одне одному на компроміси призвело до краху парламентаризму та демократії в цілому. Але, як показав подальший політичний розвиток Румунії, Кароль II, взявши повноту влади на себе, створив умови для падіння власного режиму після численних помилок у зовнішній політиці. Вже на початку вересня 1940 р., під тиском генерала І. Антонеску, він змушений був залишити країну, яка після зміни влади увійшла в орбіту «країн вісі».

Примітки:

1. Ормош М., Инце М. Фашизм и кризис капитализма 20 – 30-х годов (о некоторых теоретических вопросах изучения фашизма) / М. Ормош., М. Инце // Кризис политической системы капитализма в странах Центральной и Юго – Восточной Европы (Межвоенный период). – М.: Наука, 1982. – С. 55 – 64.

2. Petre Dan Doctrinile partidelor politice / Dan Petre.- București: Editura Garamond, - P. 40-59.

3. Cristian Sandache Doctrina național-creștină în România /Sandache Cristian.- București: Editura Paideia, 1997.- P.7-71.

4. Влияние экономического кризиса 1929 – 1933 гг. на изменение форм и методов правления в странах Центральной и Юго – Восточной Европы// Кризис политической системы капитализма в странах Центральной и Юго – Восточной Европы (Межвоенный период). – М.: Наука, 1982. – С. 41 – 54.

5. Francesco Veiga Istoria Gărzii de fier 1919-1941. Mistica ultra-naționalismului /Francesco Veiga.- Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona Bellaterra, Humanitas, 1989.- P.41-65.

6. Лебедев Н. «Железная гвардия» Кароль II и Гитлер /Н. Лебедев.- М.: Междунар. отношения, 1968.- С. 19.

7. Лебедев Н. «Железная гвардия» Кароль II и Гитлер / Н. Лебедев.- М.: Междунар. отношения, 1968.- С. 25.

8. Francesco Veiga Istoria Gărzii de fier 1919-1941. Mistica ultra-naționalismului /Francesco Veiga.- Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona Bellaterra, Humanitas, 1989.- P.41-65.

9. Піддубний І. Праворадикальні румунські політичні організації та їх діяльність на Буковині у 1919 – 1940 рр. //Етнокультура у контексті світової історії: Матеріали VI міжнародного наукового семінару “Черезовські читання”, Чернівці, 20 березня 2004 р. – Чернівці: Прут, 2004. – С. 39 – 45; Піддубний І. Ліга націонал-християнського захисту в політичному житті Румунії //Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей. – Чернівці: Рута, 2005. – Т.10-11. – С. 62 – 77; Піддубний І. Політичне життя Буковини 1918-1940 рр. //Буковина 1918-1940 рр.: зовнішні впливи та внутрішній розвиток (Матеріали і документи) /Упор. та ред. С.Д.Осачука; Резюме нім. та англ. мов. – Чернівці: Зелена Буковина, 2005. – С. 58 – 88.

^{10.} Documente din istoria Partidului Comunist din România. 1934-1937.- Vol. IV.- București: Editura de Stat pentru literatura politică, 1957.- 528 p.

^{11.} Шевяков А. Экономическая и военно-политическая агрессия германского империализма в Румынию / А. Шевяков.- Кишинёв, 1963.- 365 с.; Язькова А. Румыния накануне второй мировой войны 1934-1939 гг.- М.: Изд-во АН СССР, 1963.- 295 с.

^{12.} Codreanu Eiserne Garde. – Berlin: Brunnen-Verlag Willi Bischoff, 1940; Sima H. Istoria mișcării legionare: Pagini din istoria Gărzii de Fier. – Timișoara, 1994.

^{13.} Zaharia Boilă Amintiri și considerații asupra mișcării legionare / Boilă Zaharia.- Cluj-Napoca :Ediție: Marta Petreu Ana Cornea Prefața de Livia Titieni Boială, 2002.- P. 37.

^{14.} Гранчак М. Влияние экономического кризиса 1929 – 1933 гг. на изменения в странах Центральной и Юго – Восточной Европы / М. Гранчак// Кризис политической системы капитализма в странах Центральной и Юго – Восточной Европы (Межвоенный период). – М.: Наука, 1982. – С. 41 – 50.

^{15.} Francesco Veiga Istoria Gărzii de fier 1919-1941. Mistica ultranaționalismului / Francesco Veiga.- Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona Bellaterra, Humanitas, 1989.- P.112-118.

^{16.} Васильченко А. Между Дуче и Гитлером / А. Васильченко.- М.: Изд-во Эксмо, Изд-во Яуза, 2004.- С. 223.

^{17.} Francesco Veiga Istoria Gărzii de fier 1919-1941. Mistica ultranaționalismului / Francesco Veiga.- Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona Bellaterra, Humanitas, 1989.- P.194-198.

^{18.} Zaharia Boilă Amintiri și considerații asupra mișcării legionare / Boilă Zaharia.- Cluj-Napoca :Ediție: Marta Petreu Ana Cornea Prefața de Livia Titieni Boială, 2002.- P. 37.

^{19.} Francesco Veiga Istoria Gărzii de fier 1919-1941. Mistica ultranaționalismului / Francesco Veiga.- Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona Bellaterra, Humanitas, 1989.- p.

^{20.} Pop Gh.T. Caracterul antinațional și antipopular al activității Partidului Național Creștin.- Cluj-Napoca: Dacia, 1978.- 242 p.

^{21.} Bruja R.F. Carol al II-lea și partidul unic: Frontul Renașterii Naționale. – Iași: Junimea, 2006. – 311 p.

Volodymyr Pushkariov

**Political organization “Iron Guard” and
their relationship with the authorities in the 1930-s**

In article author examined the processes of relationship of Romanian monarchy and right-radical organizations. Characterized activity of Legionnaires and their influence on political life in Romania in 1930-s. Analyzed the internal struggle in the “Iron Guard” and especially “the policy of intimidation”.

Key words: *Iron Guard, legionaries, Romania, political life, the right-radical organizations.*

Надійшла до редколегії 10.11.2014 р.